

CONÈIXER? CONÈIXER QUÈ? CONÈIXER QUI? CONÈIXER-SE?

Raimon Pàez Blanch

Professor de Filosofia a l'Institut de Guissona.

Si no ens resignem d'entrada a les respostes tòpiques i acceptades sobre què és el coneixement, com s'assoleix, la seva funció i importància en el viure dels humans, tindrem la possibilitat de plantejar algunes preguntes rellevants filosòficament a l'entorn de la temàtica que planteja el nou número de Filosofia, ara!.

Aquells de nosaltres que treballem com a professors de secundària ens les *havem* amb manuals generals de filosofia que exposen, en format de càpsules conceptuals i fascicles temàtics, algunes de les qüestions que la filosofia ha anat remugant, deglutint i regurgitant durant segles amb una parsimònia que necessàriament ha d'exasperar a l'home actual, avesat a un altre *tempo* i abocat a expectatives resultistes —reconeguem la dificultat de plasmar la flexibilitat sinuosa i expansiva del filosofar en el format de la pedagogia dominant i del currículum de torn—. Per altra banda, sabem que, ben sovint, a l'hora d'introduir els nostres alumnes en una temàtica nova per a ells —per exemple, en les qüestions que s'aixopluguen sota el rètol de l'«epistemologia»—, ens trobem emplaçats a complir un paper que pot resultar especialment incòmode. Em refereixo al de transmissor de tòpics, repetidor de llocs comuns que amenacen en cobrir sota un vel de claredat i rigor conceptual qüestions apassionants però d'innegable tendència abissal. Ignoro fins a quin punt és necessària aquesta tasca. Sigui com sigui, per tal de no espantar a l'auditori, hem de fer mans i mànigues per combinar l'exposició elemental del tema i l'estructuració clara de les preguntes fonamentals que el vertebraren amb algunes de les respostes tradicionals en litigi, en una aparença de dialèctica freqüentment més propera als dictats de la pedagogia que no pas a la llibertat del pensament. En la mesura en què els professors també filosofem i no ens limitem a exposar els llocs comuns del taulell de joc filosòfic —la gràcia de la configuració del qual és justament la seva eventualitat—, alguns de nosaltres ens permetem, ocasionalment, de sortir per la tangent, pensar en veu alta i atansar-nos al remolí del pensament. En la millor versió de nosaltres mateixos gosem recollir, amb tot el rigor que som capaços, preguntes diverses —i sovint disperses— dels nostres alumnes, intentant reformular filosòficament, fins i tot, els estirabots que —ni que sigui per instint— s'aproximen a la diana abissal més que els propis manuals amb què carreguem les seves esquenes.

És des d'aquest esperit que vull apropar-me al tema del coneixement. Voldria que ens formuléssim preguntes genuïnes i punyents, i que ens plantegéssim qüestions que, si bé poden haver aparegut anteriorment en la història del pensament, no formen part de la primera pàgina del tractament habitual de la qüestió del conèixer. M'agradaria discutir algunes qüestions que es donen pràcticament com a resoltes, com la identificació aproblemàtica de *coneixement* amb *coneixement objectiu* o la concepció de la *ciència* com a únic model de coneixement. En cap cas s'han de prendre aquestes discussions com una devaluació de la ciència, del seu paper fonamental en la configuració del nostre existir i estar en el món, o del seu rol en l'articulació de projectes polítics i morals.

Abans d'endinsar-nos en aquests viaranys, fixem-nos en l'«aclariment» del tema que apareix en el títol del número actual de la revista. El titular planteja una conjunció clàssica: raó i emocions¹. En la tradició filosòfica, el pes de la raó i de la intel·ligència en la seva accepció més analítica i lògica, ha estat

¹ Aquesta conjunció es llegeix sovint com una disjunció (excloent).

indiscutit fins a la segona meitat del segle XIX. En la història de la filosofia ha tingut lloc una pugna entre el saber racional i altres models de saber basats en elements més sentimentals, imaginatius i intuïtius, com serien els mites i les religions, però també la literatura i l'art. En aquesta pugna, la filosofia i la ciència s'han anat recargolant sobre si mateixes, purificant el discurs racional sobre la realitat fins assolir el destil·lat per excel·lència: allò que anomenariem *proposicions objectives sobre la realitat empíricament contrastades*. Aquesta lluita ha comportat una purga de tot allò sospitós d'emotivitat, fantasia i intuïció —entesa en un sentit no cartesià ni idealista—. Així s'han exclòs les maneres de parlar «subjectives», literàries, metafòriques, massa vagues per un discurs on l'ombra d'equivocitat és, per si sola, una falta greu. Aquest seria un resum molt succint (i certament parcial) del tram que va dels primers «filòsofs de la naturalesa» jonis fins al model modern de coneixement —representat exemplarment per la física matemàtica— dominant sense fissures fins a principis del segle XX. Aquest domini, avui dia posat en entredit per filòsofs i científics, continua determinant el saber comú; és a dir, la «ideologia» de la mitjana de la població. Aquesta manera de veure-hi repeteix sense pudor tòpics d'aquest estil: coneixement equival a ciència; ciència significa ciència (matemàtica) de la naturalesa; les «ciències» humanes i socials són ciències de segona, si és que són ciències en absolut².

Així ja som al cap del camí. ¿Podem acceptar filosòficament l'autocomplaent discurs sobre el coneixement, que el concep com *la* manera de determinar la «realitat» basada en la pura raó desinteressada i en l'observació empírica neutral? ¿Conèixer significa, sense més, produir un discurs «objectiu» sobre el que hi ha? ¿I el discurs «subjectiu»? ¿Que no ens proporciona coneixement? Si això fos així, ¿què estaríem

dient quan parlem de *conèixer* algú, de *conèixer* els Puig, de *conèixer* un institut, de *conèixer* una ciutat o de *conèixer*-se un mateix? ¿És aquest un discurs objectiu sobre aquests «objectes»? No ho sembla. ¿O és que només podem conèixer coses³ i tot l'esmentat no gaudeix de prou dignitat per arribar a ser objecte de coneixement (científic)? ¿O tots aquests usos de 'conèixer' són simplement subjectius, usos metafòrics de l'únic sentit estricte i literal del terme, encarnat per la ciència?

Però considerar una persona —o una ciutat— com un objecte no deixa de ser problemàtic. O són objectes en un sentit molt general, com qui parla de qüestions, fenòmens, àmbits de la realitat, o si no, cal admetre que són *a la vegada* subjectes. Encara més. ¿Què volem dir quan diem que ja *coneixem* els nostres companys de feina? ¿Ens referim a dades objectives (data de naixement, número de telèfon, adreça, pes) o al simple fet que els podem identificar perceptivament i anomenar-los? ¿O volem dir que ja sabem com tractar-los, a cadascun d'ells amb les seves coses, amb els seus alts i baixos, i així ja ens podem comportar nosaltres mateixos, gestionant els nostres alts i baixos, i fent compatibles les nostres coses amb les seves? És a dir, ¿que ja podem treballar amb ells? No és això, també i essencialment, allò en què consisteix *conèixer* les persones —i companys de feina—. Hi ha, evidentment, altres modalitats del conèixer els altres: la família, els amics, la parella, la vida lúdica, els alumnes, els seus pares, les autoritats locals... I tot això, complicat com és, no esgota encara un conèixer tan bàsic que és pressuposat en tots els altres, fins i tot en el coneixement objectiu de la naturalesa o de la societat. Em refereixo a l'enigmàtic «conèixer-se a si mateix». Aquí ens atensem a un pou filosòfic, a l'abisme ja sotjat antigament pels primers dels nostres: Heràclit, Sòfocles, Sòcrates... Aquest embut ha estat reiteradament assenyalat per escriptors, artistes, moralistes, religiosos, polítics i

² Vet aquí la fal·lera actual per presentar la psicologia gairebé com si fos una ciència natural, o la tendència imperant en la psiquiatria de reduir la malaltia mental a una disfunció orgànica.

³ Coses, a més a més, en el sentit reductiu de coses materials físiques observables i determinables quantitativament.

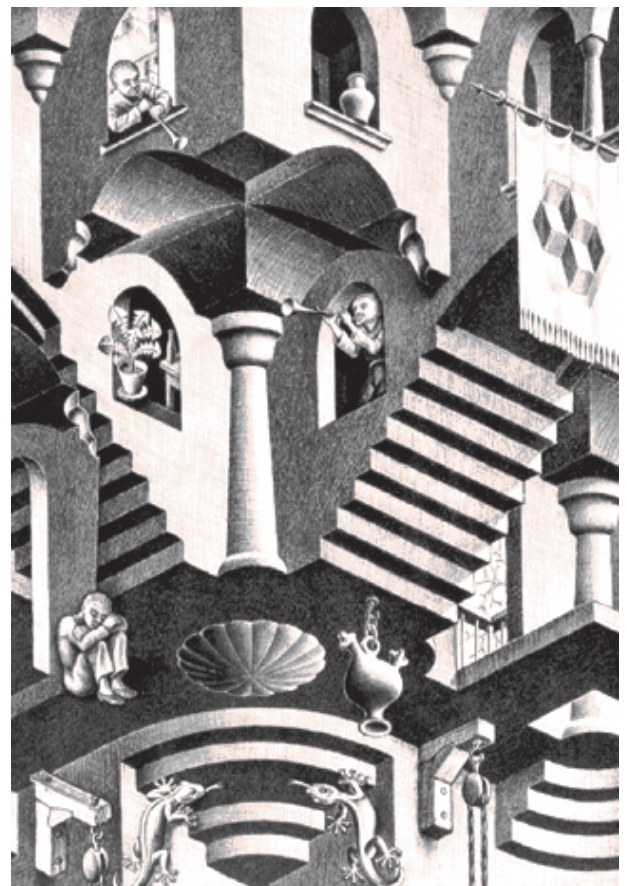

filòsofs. De fet, aquest «tema» continua sent fonamental en les discussions epistemològiques contemporànies. Així com cap psicologia seriosa no pot defugir la qüestió, tampoc ho hauria de fer la psiquiatria que encara no s'ha conformat a ser un híbrid entre ciència natural, farmacologia i ajudant policial de l'ordre públic; ni la neurologia que treballa juntament amb la psicologia i la filosofia de la ment⁴. Des del *Center for Subjectivity Research* de la Universitat de Copenhagen s'estan realitzant investigacions potents respecte al si mateix (*self*) en relació constitutiva amb els altres i el món⁵.

Per anar acabant, després de tot aquest enrenou, tornem a un lloc comú: l'oposició entre la raó i les emocions en la concepció mitjana del coneixement. Despleguem, doncs, les nostres incisions filosòfiques. ¿És que la investigació científica està mancada d'estat anímic i drenada de tota passió? ¿No hi ha, precisament, temps afectius més fèrtils que d'altres pel raonament lògic, per la descoberta empírica, per l'autoinspecció o per l'observació social? ¿Les emocions no juguen cap paper en el discurs objectiu? És cert que en la seva versió més suada aquest es presenta com un discurs desapassionat, asèptic i imparcial sobre la realitat. ¿Però, què hi ha de desapassionat en les teories científiques sobre la composició de la matèria, en les investigacions de la genètica i la neurologia, en la recerca d'estructures lingüístiques universals o en el desxiframent dels enigmes de la història antiga i del primitivisme en el qual tenim el nostre origen? Per altra banda, ¿si les emocions fossin el nèmese del coneixement objectiu i l'antítesi de la ciència, podria aquesta investigar-les? ¿No havíem quedat que un dels pilars de la ciència era l'experiència? ¿És possible un coneixement neutre i desapassionat de les passions? Segurament sí, ¿però llavors no se'ns escapa l'essencial de les mateixes? ¿No serà aquest estudi necessàriament parcial i incomplet? ¿Es pot estudiar un fenomen o una emoció que l'investigador no ha experimentat mai? ¿Com s'aproxima el psiquiatra a la malaltia mental? ¿Des de l'observació neutra de la conducta, del discurs i del cos del «malalt»? ¿Des de les seves experiències humanes, personals i subjectivament impregnades amb d'altres pacients, amb persones que coneix, amb si mateix, o obviant tot això? ¿Hem de sacrificar la subjectivitat per obtenir ciència sobre qualsevol tema, fins i tot si volem elaborar un discurs rigorós sobre la subjectivitat mateixa? ¿Encara ens valen aquestes oposicions tan antigament modernes?

El tema mareja i no pretenc pas haver fet avançar la investigació. Tot el contrari. Si he aconseguit que ens aturem

per uns moments i que fem un indecís pas enrere que ens permeti calibrar el caràcter problemàtic de les nostres opinions mitjanes i vagues sobre el coneixement, el discurs objectiu i la ciència, hauré acomplert abastament, per avui, l'objectiu d'aquest escrit.

4 Considero superiors, pel que fa a la seva orientació, els enfocament interdisciplinars dels problemes filosòfics i científics, combinant ciències de tradicions diverses com la neurologia i la psicologia; la sociologia, la demografia, l'economia i la biologia; la lingüística i la genètica.

5 Des del 2002 aquest centre investiga la subjectivitat integrant tradicions filosòfiques diverses i, fins i tot, dispars.